

OLIY TA'LIM TIZIMIDA BO'LAJAK PEDAGOG-TARBIYACHILARNI INNOVATSION FAOLIYATGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK MASALALARI

Qo'qon davlat universiteti dotsenti, Pedagogika fanlari doktori (DSc),
Xushnazarova Ma'mura Nodirovna
QDU 1-bosqich magistrant **Мадалиева Хуршида**

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy o'quv yurtlarida bo'lajak pedagog-tarbiyachilarni yangi pedagogik va axborot texnologiyalari, ta'limning interfaol usullari va innovatsion metodlar bilan qurollantirish orqali kasbiy-ijodiy faolligini oshirish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: texnologiya, kasbiy sifat, innovatsion metod, kontseptsiya, ta'limning interfaol usullari, innovatsion metod, kasbiy-ijodiy faollik, tashkilotchilik, boshqaruvchilik, intuitsiya.

Аннотация: В данной статье освещены вопросы повышения профессионально-творческой активности будущих педагогов-воспитателей в высших учебных заведениях. Рассматриваются пути их подготовки к профессиональной деятельности через внедрение новых педагогических и информационных технологий, интерактивных способов обучения и инновационных методов.

Ключевые слова: технология, профессиональное качество, инновационный метод, концепция, интерактивные методы обучения, профессионально-творческая активность, организаторские способности, управленческие навыки, интуиция.

Abstract: This article explores the issues of enhancing the professional and creative activity of future teacher-educators in higher education institutions. It focuses on equipping them for professional practice through the integration of new pedagogical and information technologies, interactive teaching methods, and innovative techniques.

Keywords: technology, professional quality, innovative method, concept, interactive teaching methods, professional-creative activity, organizational skills, managerial skills, intuition.

Respublikamizda maktabgacha ta'lim sohasida me'yoriy-huquqiy bazani tubdan takomillashtirish, ilg'or xorijiy tajribalar, ilmiy ishlanmalar va texnologiyalarni maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatiga integratsiya qilish, maktabgacha yoshdagi bolalarni erta rivojlantirish sohasidagi ilmiy, innovatsion-pedagogik faoliyatni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan kontseptual islohotlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarmog'ini kengaytirish va ushbu tashkilotlarda bolalarning har tomonlama intellektual, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoitlarni tubdan

yaxshilash, bolalarning maktabgacha ta’lim bilan qamrab olinishini jiddiy oshirish va foydalanish imkoniyatlarini ta’minlash, pedagog va mutaxassislarining malaka darajasini yuksaltirish” kabi muhim vazifalar belgilangan. Bu borada maktabgacha ta’limni boshqarish tizimini takomillashtirish, zamonaviy boshqaruv shakllarini joriy etish, maktabgacha ta’lim tizimi xodimlarida zamonaviy menejment va pedagogik texnologiyalar bo’yicha bilim va ko’nikmalarini rivojlantirish dolzarb yo’nalishlardan hisoblanadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarni har tomonlama rivojlantirishga oid tadqiqotlar o’zbekistonlik pedagog, psixolog va faylasuflar: Z.Azizova, M.Asqarova, M.Asqarxo’jaeva, M.Yu.Ayupova, N.X.Begmatova, D.G.Boboeva, U.Bo’taeva, K.Oqilova, F.B.Valixo’jaeva, F.R. va boshq. tomonidan olib borilgan. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchi shaxsini rivojlantirishga yo’naltirilgan tadqiqotlar Mustaqil Davlatlar Hamdo’stligi (MDH) olimlaridan Ye.A.Avilova, A.Arushanova, M.Bakina, E.Bern, N.A.Vasilg’eva, L.M.Volobueva, Yu.V.Gippenreyter, A.A.Goldovskaya, N.N.Jirnova va boshq. tomonidan amalga oshirilgan.

Tarbiyalanuvchilarning ijtimoiy hayotga moslashish imkoniyatlarini kengaytirish asosida ularni har tomonlama rivojlantirish masalalari xorijlik olimlar – turli soha vakillari: J.Dg’yui, A.Kirsten, Keyt Berk Uolsh, M.Montessori, Jan Piaje, A.Hachfeld, A.Yvonne; S.Kuger, K.H.Xristiane, von Steinbueche, H.Gibbons, R.Kramer va boshq. tomonidan o’rganilgan.

Innovatsion faoliyat - uzluksiz ravishda yangiliklar asosida ishlash bo’lib, u uzoq vaqt davomida shakllanadi va takomillashib boradi. Pedagog- tarbiyachi innovatsion faoliyati xususiyatlarini o’rganib chiqqan pedagog olimlar fikrlariga tayangan holda, quyidagilarni innovatsion faoliyatning asosiy belgilari deb hisoblash mumkin:

- ijodiy faoliyatga intilish;
- pedagogik tadqiqot metodlarini egallash;
- mualliflik kontseptsiyalarini yaratish qobiliyati;
- tajriba-sinov ishlarini rejalashtirish va amalga oshira olish;
- o’zidan boshqa tadqiqotchi-pedagoglar tajribalarini qo’llay olish;
- hamkasblar bilan hamkorlik;
- fikr almashish va metodik yordam ko’rsata olishi;
- ziddiyatlarning oldini olish va bartaraf etish;
- yangiliklarni izlab topish va ularni o’z sharoitiga moslashtirib borish.

Pedagog-tarbiyachilarni innovatsion faoliyatga tayyorlash muammosiga murojaat etish jamiyatda innovatsion jarayonlar dinamikasining o’sib borayotganligini tushunish natijasida vujudga keldi. Uning taxlili faqat fan va texnika erishgan zamonaviy yutuqlardan foydanishni o’z ichiga olmasdan, balki yangiliklarni izlash, yaratish, moslashtirish, tatbiq etish va olingan natijalarni qayta tekshirish kabi jarayonlarni ham qamrab oladi.

Innovatsion faoliyat davrida yangiliklar, innovatsiyalar, tom ma’noda ta’lim jarayoniga kirib keladi. SHu sababli ta’lim tizimidagi innovatsiyalarni pedagogik jarayonga kiritish 4 bosqichda amalga oshiriladi:

1. Muammoni taxlil asosida aniqlash.

2. Mo’ljallanayotgan ta’lim tizimini loyihalash.
3. O’zgarishlar va yangiliklarni rejalashtirish.
4. O’zgarishlarni amalga oshirish.

Innovatsion faoliyatga tayyorlashdan maqsad, pedagog-tarbiyachining yangilikka intiluvchanligini, mustaqil o’z ustida ishlash ko’nikmasi va malakasini shakllantirish, yangi pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlardan foydalanib, ularni mashg’ulotlar davomida samarali qo’llay olish malakasini takomillashtirishdan iborat.

Sharq mutafakkirlaridan Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy, Ahmad al-Farg’oniy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos-Xojib, Abulqosim Mahmud ibn Umar az-Zamaxshariy, Mirzo Ulug’bek, Alisher Navoiy kabilarning asarlarida yangi g’oyalar, yangiliklar, yangicha yondashuvlarni ta’limga joriy qilish bo’yicha ko’plab ishlarini ko’rishimiz mumkin.

Ta’lim samaradorligini oshirishning eng maqbul yo’li – bu mashg’ulotlarning interfaol metodlar yordamida tashkil etish deb hisoblanmoqda. Oliy ta’lim tizimida Maktabgacha ta’lim yo’nalishi o’quv jarayonida mahruza, amaliy mashg’ulotlarni tashkil etishda talabalarda kelgusi faoliyatlarida innovatsion ta’lim texnologiyalaridan, interfaol usullardan samarali foydalanishlari uchun ularda zarur bo’lgan kasbiy ko’nikma va malakalarni shakllantirish zarur.

Oliy ta’lim tizimi fan o’qituvchisining faoliyati shaxsni tarbiyalash jarayonida ta’lim-tarbiya olish sharoitlarini yaratish, uning extiyojlarini qondirish va qobiliyatlarini ochish hamda rivojlantirishga yo’naltirilgan bo’lishi lozim. Pedagogikaning muhim muammolaridan biri o’qituvchining mutaxassisligi va faoliyatining asosini tashkil etish shart bo’lgan pedagogik jarayon nazariyasini ishlab chiqishdir. Yosh pedagoglar mutaxassislik bo’yicha mavjud bilimlaridan tashqari o’quv jaryoniga qadam qo’yar ekanlar, pedagogik va psixologik bilimlar, texnologiya va o’qitish metodikalariga doir zarur pedagogik bilimlarni egallagan bo’lishlari kerak.

Respublikamizning maktabgacha ta’lim tashkilotlarida faoliyat ko’rsatayotgan yosh istiqbolli pedagog kadrlarga zamonaviy innovatsion texnologiyalarni o’rgatish, pedagogika va psixologiya fanlariga oid bilimlarini yanada mustahkamlash va olgan bilimlarini o’quv - tarbiya jarayoniga qo’llay olishga o’rgatish, shuningdek, ularga pedagogik mahorat sirlarini o’rgatish zarur. Oliy ta’lim tizimi o’qituvchilari o’zlari o’qitayotgan talabalarining ruhiyatlariga mos ravishda muloqotda bo’la olish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni egallash va o’quv-tarbiya jarayonida qo’llay olishi kerak. Talabalarda innovatsion pedagogik texnologiyalarning o’quv-tarbiya jarayonidagi o’rni, ulardan foydalanish, shuningdek, “Aqliy xujum”, “Tarmoqlar” (Klaster) usullari, “Bumerang”, “Skarabey”, “Charxpalak”, “Rezyume” va shu kabi texnologiyalar haqidagi bilimlarga ega bo’lishlari va ularni o’quv-tarbiya jarayoniga qo’llay olishlari lozim.

O’qituvchi ta’lim jarayonida interfaol ta’lim yordamida talabalarining qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqillik, o’z-o’zini nazorat, o’z-o’zini boshqarish, samarali suhbat olib borish, tengdoshlari bilan ishlash, ularning fikrlarini tinglash va tushunish, mustaqil hamda tanqidiy fikrlash, muqobil takliflarni ilgari surish, fikr-mulohazalarini erkin bayon qilish, o’z nuqtai nazarlarini himoya qilish, muammoning yechimini topishga intilish, murakkab vaziyatlardan chiqqa olish kabi sifatlarni shakllantirishga muvaffaq bo’ladi. Eng muhimi, interfaol metodlarni qo’llash orqali

o’qituvchi talabalarning aniq ta’limiy maqsadga erishish yo’lida o’zaro hamkorlikka asoslangan harakatlarini tashkil etish, yo’naltirish, boshqarish, nazorat va tahlil qilish orqali xolis baholash imkoniyatini qo’lga kiritadi. Kasbiy standartning maqsadi– ta’limning mazmuni hamda sifatiga, ta’lim turlari, bosqichlarining o’zaro uzviyligi va uzluksizligini ta’minlashga, ta’lim oluvchilar hamda ularning tayyorgarlik darajasiga, beriladigan malakalarga, o’qitish natijalarini baholash mexanizmlariga hamda pedagoglarni attestatsiyadan o’tkazishga qo’yiladigan talablarni belgilash hisoblanadi.

Pedagogika yo’nalishida tatbiq qilinishi lozim bo’lgan muhim masala borki, u ham bo’lsa tarbiyachilarning pedagogik jarayonni zamonaviy innovatsion usullar asosida maqsadli, tizimli va natijalarni bashorat qila olish orqali metodik jixatdan to’g’ri tashkil etishlarini ta’minlashdir. Interfaol usullar hozirgi kunda ta’lim islohotlaridagi ustuvor jihati va pedagogik muammolarni hal etishdagi roli, ta’lim samaradorligini ta’minlovchi muhim omillardan ekanligini e’tirof etish joizdir. Tarbiyachilarni innovatsion ta’lim metodlaridan oqilona, maqsad va sharoitga muvofiq tarzda didaktik tamoyillarga asoslangan holda foydalanishga o’rgatish bugungi kunda zamonaviy pedagogikaning muhim masalalaridan biri hisoblanadi.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilari o’z faoliyatlariga zamonaviy usullarni maktabgacha ta’limga oid ilmiy maqolalar, risolalar, mahalliy ilg’or tajribalarni o’rganish orqali tatbiq etib kelmoqdalar. Ba’zan, innovatsion ta’lim texnologiyalarining mohiyati va maqsadini to’liq anglamagan holda qo’llamoqdalar. SHuning uchun har bir ta’lim tashkilotida innovatsion ta’lim muhiti yaratilib, tarbiyachilar uning bevosita ishtirokchisiga aylansalar, ya’ni har bir innovatsion ta’lim usulini bevosita o’zlaridan o’tkazib o’zlashtirsalar, ushbu usullarni maktabgacha ta’limga moslashtirib, amaliyotga tatbiq etishlari shunchalik oson va qulay kechadi.

Zamonaviy maktabgacha ta’limda pedagogik jarayonlarning sifati va samaradorligini ta’minlashga intilish muhim ahamiyatga ega. Maktabgacha ta’lim sohasidagi islohotlarning samaradorligini ta’minlashda pedagog-tarbiyachilarning kasbiy mahorati, boshqaruvchilik salohiyati alohida ahamiyatga ega. Bo’lajak pedagog-tarbiyachilarga g’oyaviy-siyosiy bilimlarni taqdim etish jarayonida kasbiy kompetentsiyalarning shakllanishiga erishish talab qilinmoqda. Maktabgacha ta’limni rivojlantirish bilan bog’liq talab va ehtiyojlar asosida mahoratli pedagog-tarbiyachilarni tayyorlash ularda kasbiy qiziqish, ehtiyoj va layoqatlarni shakllantirish orqali amalga oshadi.

Bo’lajak tarbiyachi o’z kasbini chuqur o’zlashtirishi, pedagogik jarayonlarni samarali boshqarish san’atini egallashi lozim. Buning uchun u bolalarda yangi bilimlar va ko’nikmalar hosil qilishi, ularning rang-barang faoliyatlari, bilish jarayonlarini samarali boshqarish mahoratini egallashi kerak. U, birinchi navbatda, tarbiyalanuvchilar orasida jamoani shakllantirishi, ularni mashg’ulotlarga jalb qila bilishi, kasbiy ko’nikmalaridan o’z o’rnida foydalana olishi talab qilinadi.

Tarbiyachining muhim sifatlaridan biri bolalarni sevishdir. Bolalarni sevish tarbiyachilarga ularda muayyan ko’nikmalarni osongina shakllantirish imkonini beradi. Bola qalbiga yo’l topish, u bilan samimiy muloqotga kirishish, uni har tomonlama rivojlantirish ta’lim jarayoniga tayyorlashda tarbiyachilarga qulaylik tug’diradi.

Innovatsion jarayonni, yangilikni yuqoridan emas, pastdan, o’zini- o’zi rivojlantirish tamoyilidan kelib chiqib, innovatsion g’oyani ma’lum gurux pedagog-tarbiyachilar tashabbus ko’rsatib ishlay boshlaydilar. Innovatsion g’oyani amalga oshirish ishlarini boshqa hamkasblarini qo’llab-quvvatlab, ular ham shu yo’sinda ish tuta boshlaydilar. Bunday holatlarda bir gurux pedagog- tarbiyachilar ham yangicha ishlash ishtiyoqi bilan tajriba-sinov ishlarini amalga oshiradilar. SHu asosda ta’lim jarayoniga yangilikni kiritish ishlari boshlanib ketishiga sabab bo’ladi. Albatta, bu holatda ham yangilikni tadbiq etishda qarama-qarshiliklar bo’lishi mumkin. Bunday holatda ko’pchilikning fikrlari to’g’ri chiqadi. SHu asosda yangilikni zarurligi, o’z vaqtida amalga oshirish ta’lim sifatiga erishish garovi ekanligiga ishonch hosil qilinadi.

Shu sababli, maktabgacha ta’lim tashkiloti rahbarlari yangiliklarni pedagogik faoliyatga kiritishni rejalashtirishda: yangilikni maqsad va vazifalarini, uni o’quv jarayoniga kiritishning real imkoniyatlari, pedagogik jamoa uchun ijodiy muhit yaratish, ta’lim-tarbiyaviy ishlarni yangicha ishlash modelini, maktabgacha ta’lim tashkilotining moddiy-texnik imkoniyatini, tajriba-sinovni olib borish texnologiyasini boshidan oxirigacha mantiqiy ketma-ketligini pedagogik jamoaning o’zi bilan hamkorlikda ishlab chiqishi kerak. Kelgusida maktabgacha ta’lim tashkilotining rivojlanuvchi rejimida ishlashi, sifat va samaradorlikni kafolatlashiga ishonch hosil qilishi kerak. Pedagogik jamoa esa, ijodkor pedagog tarbiyachidan ijodkor pedagogik jamoa majmuasiga aylanishiga ishonch hosil qilishi zarur. Avvalo, innovatsiyalar novator, bunyodkor, izlanuvchan ijodkor, yil pedagog - tarbiyachilari ko’rik-tanlovlarida ishtirok etgan pedagog - tarbiyachilar faoliyatida kuzatiladi.

Davlat ta’lim standartlarini to’la o’zlashtirishni kafolatlash bugungi kundagi eng dolzarb, kechiktirib bo’lmas vazifalardan biri bo’lib qolmoqda. Bu degani yangi, innovatsion sharoitda pedagog tarbiyachilarning o’zlarini yangicha ishlash, ya’ni, innovatsion faoliyat yuritishga rag’batlantirishni taqozo etadi. Shuning uchun ham an’anaviy pedagogika asosida yangi - innovatsion pedagogika ta’lim jarayoniga kirib kelmoqda.

Innovatsion pedagogikaning asosiy vazifasi ustuvor bo’lgan yaxlit o’quv- tarbiya nazariyasini innovatsion asosda qayta tashkil etish, o’zgartirish zarurdir. Innovatsion pedagogikada hukmron nazariya, nazariy va amaliy muammolarni yechish asos qilib olingan. Innovatorlarning fikricha, odatdagi pedagogik nazariyalari eskirib qolgan, yangi sharoitda hozirgi avlodni bu yo’l bilan tarbiyalash mumkin emas. Shunday vaziyatda butun o’quv-tarbiya tizimi nazariyasini innovatsion asosda qayta tashkil etib, o’zgartirish zaruriyati tug’ilmoqda.

Innovatsiyalarning belgilari:

1. Dolzarb muammolarni hal etishga qaratilganligi (pedagogik innovatsiya muammolarining mazmunini yangicha yechimini amalga oshirishga qaratiladi).
2. Pedagogik amaliyotda keng qo’llanish imkoniyati ochiladi.
3. Pedagogik innovatsiyalar jarayonining o’zgarishi yangilanishga olib keladi. Natijada yangi (stabil) sifatga ega bo’lgan natijalar qo’lga kiritiladi. Innovatsiyani tizimning turli predmetlariga ta’siri yangi samaradorlikka olib keladi.
4. Moslashuvi (qanday sharoitda bo’lishidan qatg’iy nazar).

5. Ishning yakuniga yetishi (innovatsiya to’liq potentsialli tadbiiq etish darajasiga yetadi).

Innovatsion faoliyat - bu ilmiy izlanishlar, ishlanmalar yaratish, tajriba-sinov ishlari olib borish yoki boshqa fan-texnika yutuqlaridan foydalangan holda yangi texnologik jarayon yoki yangi takomillashtirilgan mahsulot yaratish bo’lib, uning progmatik xususiyati shundaki, u g’oyalar maydonida ham, alohida bir subhektning harakat maydonida ham amalga oshirilmaydi, balki bu faoliyatni amalga oshirish tajribasi kishilar hayotida hammabop bo’ladigan holdagina haqiqiy innovatsion hisoblanadi. Innovatsion faoliyatning asl mazmuni amalda yangi texnologiyaning shakllanishi bo’lib, uning natijasi innovatsiya sifatida yuzaga kelgan kashfiyotni-ixtiroga, ixtironi-loyihaga,

loyihani-texnologiyaga aylantirishga yo’naltirilgan faoliyatdir. Innovatsion faoliyatda ilmiy tasavvurlar akademik ilm mantig’i bo’yicha tug’ilmaydi, balki rivojlanish jarayonining modifikatsiyalari qo’llab-quvvatlanishi natijasida rivojlanayotgan amaliyot mulohazasidan paydo bo’ladi.

Pedagog-tarbiyachini innovatsion faoliyatga tayyorlashda bir qator psixologik-pedagogik to’siqlar mavjud. Bularning birinchisi pedagog- tarbiyachining o’zi ko’nikkan faoliyat chegarasidan tashqariga chiqishi juda qiyinligi, ya’ni pedagog-tarbiyachilarda ijodkorlikning yetarli emasligi bo’lsa, yana bir sabab yangi va noma’lum narsalar har doim odamlarda cho’chish va xavfsirashni keltirib chiqarishidir.

Innovatsion metodlarni qo’llaydigan professor-o’qituvchilar darsda qulay pedagogik vaziyat yaratish maqsadida kichik guruhlar tashkil etadilar. CHunonchi:

- auditoriyani ta’lim maqsadlari va mazmuniga mos tarzda jihozlaydilar, ta’lim-tarbiya faoliyati samaradorligini ta’minlash uchun talabalarni kichik-kichik guruhlarga bo’ladilar;

- qulay ta’lim-tarbiya vaziyati va ko’rgazmali vositalar orqali talabalarning ta’lim-tarbiya faoliyatini jadallashtirishga ko’maklashadilar;

- talabalarning o’zlashtirgan bilim, ko’nikma va malakalarini nazorat qiladilar;

- innovatsion metodlar bilan ishlaydigan professor-o’qituvchilar dars jarayonini talabalarning faolligi va tanqidiy fikrlashini rag’batlantirgan holda rejalashtiradilar va tashkil etadilar.

Zamon shiddat bilan o’zgarib borar ekan, ta’lim sohasi ham u bilan barobar o’zgaradi va pedagog-tarbiyachidan o’z faoliyatini o’zgartirishni talab etadi. Bugun pedagog-tarbiyachining asosiy vazifasi faqat ta’lim berishgina emas, balki boshqaruvchilikdan iborat bo’lib, u ta’lim jarayonini to’g’ri tashkil qilishi va boshqarishi talab etilmoqda. Innovatsion faoliyat pedagog-tarbiyachining hamma muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy faoliyat bo’lib, u shaxsning kasbiy, metodik mahoratini sifatli qayta qurish demakdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O’zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo’yicha harakatlar strategiyasi to’g’risida”gi PF-4947-sonli Farmoni.

2. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 22 dekabrg’ “Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to’g’risida”gi 802-sonli qarori.

3. Yo’ldoshev J.G’, Usmonov S.A. Ta’lim menejmenti. – Toshkent, 2006. – 73 b.
4. Innovatsion ta’lim texnologiyalari / Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To’raev A.B. – T.: “Sano standart” nashriyoti, 2015. 81-b.
5. Sayidaxmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. – T.: Moliya, 2003.
6. Djalalova D.X. Osnovnye tendentsii razvitiya sovremennoy yaponskoy shkolq. Avtoreferat dis.k.p.n. 2004.
7. Klarin M.V. Innovatsionnye modeli uchebnogo protsessa v sovremennoy zarubejnoj pedagogike – M., 1994.
8. M.Norbosheva “Maktabgacha ta’lim texnologiyasi va loyihalashtirish” T.2017
y